

Zgodovina naših trgov in mest.

20. Vipava.

104 m, 1032 prebivalcev.

Vipava je prestolnica »kranjskega raja«, prelepe Vipavske doline, ki jo ljudstvo zove sploh »dežela«! Trg stoji ob vznožju zapadnega Nanosovega hrbita, ob izviru Vipavice. Ta povira »Pod Skalo« in »Pod farovžem« sredi trga. Učenjaki trdijo, da je Vipavica nadaljnji tek Lokve, ki ponika pod Predjamskim gradom. Vipavica se vije po lepi Vipavski dolini ter se poslovi pod Uhanjami od Kranjske. Na kraju, kjer zapusti deželo, je najnižja točka Kranjske dežele, ki leži le 86 m nad morsk gladino. Ker ima velik strmec, je njen tek močan. Ob potresu, ki je zibal Vipavsko dolino 31. avgusta l. 1838. je tekla Vipavica nazaj in pod trgov za šest ur usahnila. Vzrok te prikazni je bil ta, da se je porušil strop v bližnji jami. Leta 1907. je Vipavica čez in čez zamrznila v mesecu februarju. Kaj takega se v solnčni Vipavski dolini od pamtiveka še ni primerilo.

Naj pride človek v Vipavsko dolino od severa ali juga, zagleda globoko pod seboj temnozeleno planjavo, obrobljeno z večinoma golim gorovjem, ki jo varuje pred ostro kraško burjo. Severno stran varuje Čaven s Kolkom, vzhodno stran Nanos (1300 m) s Hrušico, južno stran Goli vrh (Lozice 709 m). Na zahodni strani Vipavske doline se razprostira Vipavsko pobjrđe, na katero se naslanja skaloviti Kras. Tu je pravo domovanje vipavskega vinarstva.

Prav sredi doline, ob vznožju sivega Nanosa, stoji vipavski trg. Občina Vipava šteje 2333 prebivalcev, v katero spadajo poleg trga še vasi Duplje (180), Gradišče (313), Senobor (161), Vrhpolje (575) in Zemona (74). Spada pod okrajno sodnijo v Vipavi in pod postojnsko okrajno glavarstvo, zdaj prefektura Gorica, pretura Ajdovščina. Župnija ima 1570 duš. Dušno pastirstvo oskrbuje župnik in dekan vipavske dekanije z enim duhovnim pomočnikom. Šola v trgu je šestrazredna.

Ugodno podnebje in prijazna lega te doline nam je porok, da je bila že zdavnaj obljudena. O predrimskih prebivalcih v Vipavski dolini nam pričajo gradišča nad Ajdovščino, Planino in pri št. Pavlu nad Gojačami. Verjetno je, da je stalo kako prastaro gradišče tudi zahodno od Slokarjev, nad Črnigoji pri Sv. Tomažu, pri Plačah in pri Sv. Križu.

O bivanju Rimljanov nam pričajo rimske izkopine v okolici trga in pri Selih blizu Črnič (Izvestje 1892, 126). Preko doline je vodila rimska cesta: iz Ogleja preko Soče je držala po Vipavski dolini na Hrušico in potem naprej. Rimsko postajo »Fluvio frigido« nam je iskati v trgu, kjer so se našli rimski napis.

Ob času ljudskega preseljevanja je Vipavska dolina silno trpela. Kdo bi mogel prešteti vse čete, ki so tu skozi ob rimski cesti drle proti solnčni Italiji! Tam nekje ob višnjevem Čavnu, mogoče na Kolku, se je vršila glasovita bitka med cesarjem Teodozijem in cesarjem Evgenijem l. 394.

Atila »šiba božja« je pustošil s svojimi divjimi četami »kranjski raj«. Ob Vipavici so se vršili hudi spopadi med Furlani, Obri in Slovenci. Na napade Madjarov nas spominja vas Vogersko, na Turke Turški klanci pri Hrušici. Leta 1490. ali 1491. so pridrli Turki od Planine na Hrušico, kjer

so jih v zasedah čakali skriti kranjski vitezi in deželni brambovci. Pridružili so se jim tudi ogroženi Vipavci. Združeni so Turke obkolili in jih popolnoma potolkli ter odvezli bogat plen. Hudo so stiskali Turki Vipavce tudi poprej: l. 1471., 1474., 1476., 1477., 1478. in večkrat z večjo ali manjšo silo tudi pozneje. Leta 1477., 7. majnika, je izdal cesar povelje, da morajo Vipavci utrditi vipavski grad. Vsaka hiša, ki ni bila nad tri ure od gradu oddaljena, je morala poslati po enega delavca; kar jih je bilo bolj oddaljenih, so morali prispevati k utrdbi v denarju.

Veliko so trpeli Vipavci v benečanski vojski. Leta 1508., na velikonočni ponedeljek, 24. aprila, so Benečani zasedli Gorico. V naslednjih dneh so preplavili vso Vipavsko dolino. Cesarska vojska jih je pregnala. Koj je prišla Benečanom pomoč; vrnili so se nazaj, razdejali vipavski grad, ki se ni več vzdignil iz razvalin. Vso dolino so grozno opustošili in prebivalstvo neusmiljeno pomorili.

Za časa francoskih vojsk je bila Vipavska dolina večkrat pozorišče hudih bojov. Leta 1797. se je moral umakniti nadvojvoda Karel pred zmagovitimi Francozi iz Italije. Umikal se je čez Opčino in Vipavo proti Ljubljani in potem čez Gorenjsko na Koroško. Za njim se je pomikal francoski general Bernardotte in prodril konec majnika do Postojne.

Leta 1809. so se pripravili Avstrijci na novo vojsko s Francozi. Kranjsko je branil hrvaški ban grof Gynlay, posebno utrdbe pri Razdrtem, Podvelbu in Logatcu.

Francoski general Macdonald je po hudih bojih obvladal te utrdbe. Meseca junija se je bila bitka pod Nanosom. L. 1809., 11. julija, so sklenili Avstrijci s Francozi premirje v Znojmu. Kranjska je postala Francoska. Sovražnik je dobra tri leta gospodaril v deželi. Ta čas je porabil v to, da je deželo dodobrega izzel.

Napoleonova zvezda se je po velikanskem porazu na Ruskem bližala zatonu. Njegovi slavi je kmalu odzvonilo tudi na Kranjskem. Od vseh strani se je bližala cesarska vojska naši deželi in imela povsod dobre uspehe. Tudi v Vipavski dolini so se vneli hudi spopadi. Matevž Premrov na Ūbeljskem je rešil pet huzarjev in dva pešca gotove smrti. Med njimi je bil tudi ogrski huzar Pavel Rostoš, ki je 3. oktobra 1813 zadrževal 60 pešcev in 7 konjenikov četrť ure na cesti v Logu. Boril se je tako junaško, da je padel šele, ko ga je zadelo trideset strelav. Poleg cerkve N. Lj. Gospe v Logu mu je postavljen spomenik. Na okroglem, štiri čevlje visokem podstavku stoji pet in pol čevlja visoka soha, ki nam predstavlja junaka Rostoša, ki počiva na tem mestu. Izdelal ga je častnik Karel Seppenhofer. Spomenik so odkrili 16. oktobra 1845.

Zgodovina trga je združena z zgodovino Vipavskih gospodov. Iz prvih časov srednjega veķa imamo le malo poročil o Vipavski dolini. Njeni gospodarji so bili kmalu po prihodu Slovencev v te kraje Nemci. Nemški cesarji so podarili Vipavo oglejskim očakom. Ko je njih svetna oblast ugasnila, so gospodarili goriški grofi in avstrijski vojvodi.

Leta 1001., 28. aprila, je podaril cesar Oto III. Vipavsko dolino očaku Ivanu. Ti so imeli za upravitelje Vipavske doline podložne plemiče, ki so gospodovali nad podložniki iz utrjenih gradov.

Prva utrdba na Vipavskem je brez dvoma Stari ali Gornji grad, severno od trga imenovan tudi »Stara Vipava«.

Kjer se nahaja Gornji grad, tam blizu mora biti tudi Spodnji grad. in res beremo, da je leta 1342., 6. julija, podaril očak Bertrand Spodnji vipavski grad goriškemu grofu Albertu. Ta grad je stal pred mostom na južni strani trga, kjer se še danes imenuje dotični kraj »Tabor«. Ta grad

je bil popolnoma neodvisen od vipavske graščine. V XVI. stoletju je bil last plemenitih Edlingov. Ti so ga prodali l. 1656. Lovrencu Lanthieri, sami pa so se preselili v Ajdovščino.

Poleg teh utrdb je stal v XV. stoletju še Baumkirchnerjev stolp ob izviru Vipavice za sedanjim Lanthierijevim gradom. Ostanek tega »turnac« je menda severovzhodni zid gradu.

Prvi gospod Vipavski se omenja Vitvin l. 1154. in 1156. Od tega časa naprej je znana dolga vrsta vipavskih plemičev, ki niso bili lastniki gradu, ampak le očakovi vazali.

V Budjevški pogodbi, 30. aprila 1551., je moral očak Nikolaj odstopiti Vipavo in Erzelj avstrijskemu vojvodu Albrehtu II. Avstrijski vojvodi so podelili Vipavo najprej koroškim plemičem iz rodu Ostrviških. Leta 1487. je gospodoval v Stari Vipavi Lenart pl. Herberštajn, oče slavnega žige, odkritelja Rusije. V vojski z Benečani je bila Stara Vipava l. 1508. porušena. Grad se tam ni več pozidal. Leta 1528. je dobil v zajem Gašper Lanthieri obe graščini: Vipavo in Rifemberg. On je menda zidal nov grad med obema rokavoma Vipavice. Najbrž so takrat le razširili Baumkirchnerjev stolp. To zidanje je pokončala l. 1550. strela. Takrat so z gradom vred pogorele dragocene listine. Sedanji grad je bil dogotovljen leta 1669. Vinski hram na Zemoni so zidali l. 1685. in ga radi lepega razgleda imenovali »Belvedere«.

Lanthierijev rod izvira iz stare patricijske rodovine laškega mesta »Brescia«. Radi domačih razdorov so se preselili na Goriško. Dobro uspela podjetja so jim pripomogla do bogastva in veljave. Že leta 1445. se je poročil Anton Lanthieri s sestro Andreja Baumkirchnerja in na ta način prišel v stike z Vipavo. Njegovemu sinu Antonu je podelil cesar Maksimilijan plemstvo 31. marca 1518. Takrat so dobili Lanthieriji tudi grb: polumeseč s tremi zvezdami. Baronstvo je dobil 10. oktobra 1572. Lavrencij Lanthieri, Friderik pa je bil l. 1632. povzdignjen v grofovski stan.

(Dalje.)

Ksaver Meško:

Večerna.

*Že solnce po dnevu vročem k pokoju gre.
Na polje in travnike sence legajo.
Iz logov večerni spevi tičk se glase.
Dekliške pesmi čez krájino begajo,
ko da se pogrezajo v sparje, zamirajo.
Pastirci za čredo zamišljeno spirajo.
Večerni zvon svečano svoj »Ave« zooni.
Na polju kmet se ustavi in sklene roke
in moli za polje, za ženo, otroke, za se,
in tiha večerna spokojnost mu zre iz oči:
saj ve, da ves je v mogočnih božjih rokâh,
in kdor je v tih, kaj naj bo nemiren in plah!
Še kratko in pala na zemljo skrinostna bo noč —
o Bog, daj zánjo vsem nam svojo pomoč!
Razgrni, o angel, čez nas svojo mehko perot,
o Mati Marija, dobrotno na nas se ozri,
kraljevski in materni plašč svoj čez nas razpni,
vse varuj nas, Oče, duhov vseh in naš Gospod!*